

LÜBNAN

ÜLKE KÜNYESİ

<i>Resmî Adı</i>	Lübnan Cumhuriyeti
<i>Resmî Dil(ler)</i>	Arapça
<i>Yönetim Biçimi</i>	Cumhuriyet
<i>Başkenti</i>	Beyrut
<i>Nüfusu¹</i>	4.424.888
<i>Yüz Ölçümü</i>	10.452km ²
<i>GSYİH¹</i>	42,9milyar \$
<i>Kişi Başına Milli Gelir (sagp)¹</i>	14160\$
<i>İnsanî Gelişmişlik Sıralaması²</i>	72
<i>The Economist Demokrasi Sıralaması</i>	99 (hibrid rejim)
<i>Freedom House Özgürlük Notu</i>	Kısmen Özgür

Sagp: Satın Alma Gücü Paritesi

¹*Kaynak*: Dünya Bankası (2012)

²*Kaynak*: BM Kalkınma Programı

Lübnan Sedir Devrimi'nden Arap Baharı'na¹

Baran Kuşoğlu*

Özet

Lübnan Arap Baharı sürecini 2005 yılında Sedir Devrimi olarak adlandırılan süreçle tecrübe etmiştir. Bu çalışmada, Sedir Devrimi ve Arap Baharı sürecinin Lübnan siyasetine ve ekonomisine olan etkilerini incelenmektedir. Buradan hareketle, Lübnan'ın nüfus yapısını ve siyasal tarihini dikkate alarak Arap Baharı sürecinde Lübnan, Refik Hariri suikastı, Hizbullah, Suriye iç savaşı ve İsrail bağlamında ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Arap Baharı, Sedir Devrimi, Lübnan, Hizbullah, Suriye İç Savaşı, İsrail

Abstract

Lebanon has experienced the Arab Spring process as the Cedar Revolution in 2005. This article examines Cedar Revolution and Arab Spring and their impacts on Lebanese politics and economy. Moving from this point, this article discusses Lebanon, by taking its demographic structure and political history into consideration, in the context of the assassination of Rafiq Hariri, Hezbollah, Syrian civil war and Israel in the Arab Spring process.

Key Words: Arab Spring, Cedar Revolution, Lebanon, Hezbollah, Syrian civil war, Israel.

---

¹ Bu çalışma Eylül 2013 tarihine kadar yaşanan gelişmeleri kapsamaktadır.

* Yasama Uzmanı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: baran.kusoglu@tbmm.gov.tr.

Giriş

Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyası son yıllarda çok önemli siyasal ve toplumsal hareketlilik yaşamaktadır. Tunus'tan başlayıp Mısır ve Libya'da devam eden halk ayaklanmalarının bölgede en istikrarlı gözükten ülkeleri bile etkilediği görülmektedir. Lübnan her ne kadar "Arap Baharı" sürecinde bugüne kadar doğrudan halk ayaklanması yaşamış bir ülke olmasa da eski Başbakan Refik Hariri suikastı sonrası yaşanan ve "Sedir Devrimi" olarak bilinen süreç göz önüne alındığında Lübnan'ın bugünkü "Arap Baharı" çizgisinde birtakım olayları önceden tecrübe etmiş olduğu ifade edilebilir.

Hariri suikastı geniş halk kitlelerini büyük sokak gösterileri düzenlemeye sevk etmiş; bu protestolar neticesinde iktidar devrilmiş ve Suriye'nin Lübnan'daki 30 yıllık askerî varlığı son bulmuştur. Bu bağlamda, Arap Baharı'nın 2005'teki "Bağımsızlık Ayaklanması" olarak da ifade edilen Sedir Devrimi'nden, bir diğer ifadeyle "Beyrut Baharı"ndan ilham aldığı iddia edilmiştir (Smaira 2012). Her ne kadar Lübnan tam anlamıyla Arap Baharı sürecindeki türden bir halk ayaklanmasına sahne olmamışsa da Suriye krizi Lübnan'ı da etkileyebilecek dinamikleri içinde barındırmaktadır. Bu nedenle, Lübnan'da Arap Baharı süreci, Suriye yanlıları ve Suriye karşıtları arasındaki çatışmalar şeklinde ve dinî bir temelde gelişmeye elverişlidir. Dolayısıyla, Arap Baharı sürecinde Lübnan'ı incelerken ülkenin siyasal yapısıyla dinî ve mezhepsel farklılıkları dikkate alınarak değerlendirmelerde bulunmak gerekir.

1. Lübnan Hakkında Genel Bilgiler ve Lübnan Siyasî Tarihi

1.1. Lübnan Hakkında Genel Bilgiler

Lübnan kelime olarak Sami dil ailesinde beyaz anlamına gelen "l-b-n" kökeninden türemiştir ve "beyaz dağ" anlamına gelmektedir. Ülke, Lübnan ismini yılın büyük bir bölümünde karlı olan ve kuzey-güney istikametinde uzanan Lübnan dağlarından almaktadır (Room 2006, 214-216). Bu dağlarda yetişen bir ağaç türü olan sedir, Lübnan bayrağının merkezinde yer almakta ve altı bin yıllık bir tarihi sembolize etmektedir.

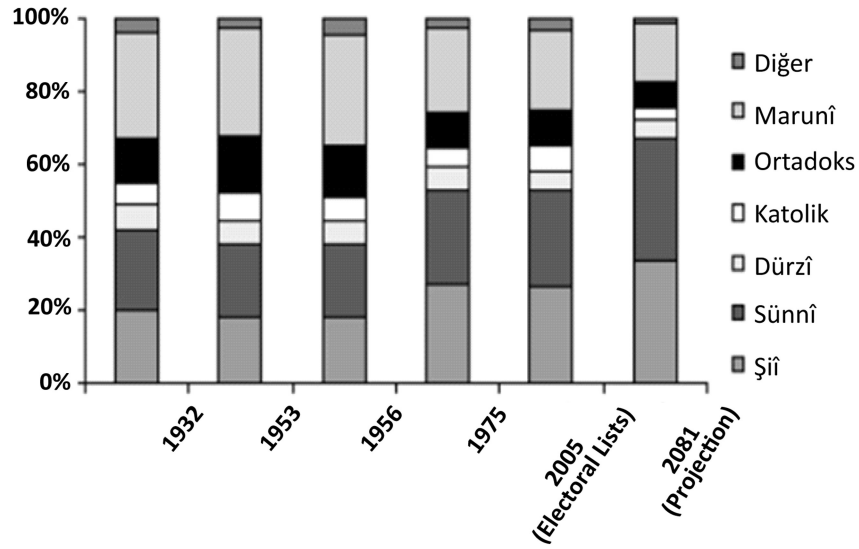
Fransız mandası döneminde, 1932 yılında bir nüfus sayımı yapılan Lübnan'da, siyasal sistem mezheplerin nüfusa oranına göre şekillendiğinden (Altunışık 2007, 5) ve çeşitli topluluklar arasında güç paylaşımına ilişkin hassasiyetler bulunduğundan 1932'den beri nüfus sayımı yapılmamıştır. Ancak yapılan tahminlere göre Lübnan 3,6 milyon nüfusuyla ve 17 farklı dini mezheple Ortadoğu'nun en çeşitli toplumdur. Nüfusun yaklaşık olarak yüzde 59,7'sini Müslümanlar, yüzde 39'unu Hıristiyanlar ve yüzde 1,3'ünü ise çeşitli dinsel gruplar oluşturmaktadır (Prados 2006, 2).

Tablo 1. Lübnan'ın Nüfus Yapısı

Etnik/Dinî Grup	Nüfus	Oran
Şii Müslüman	1,192,000	34%
Sünni Müslüman	701,000	20%
Maruni	666,000	19%
Dürzi	280,000	8%
Rum Ortodoks	210,000	6%
Ermeni	210,000	6%
Rum Katolik	175,000	5%
Diğer	70,000	2%
Toplam	3,506,000	100%

Kaynak: (Prados 2006)

Grafik 1. Lübnan'da Nüfus Yapısının Tarihsel Gelişimi

Kaynak: Mark Farha, Lebanon, Liberation, Conflict and Crisis, (ed) Barry Rubin, New York, Palgrave Macmillan, 2009, s.92.

1.2. Lübnan'ın Yakın Siyasî Tarihi

Yavuz Sultan Selim tarafından 1516'da Osmanlı topraklarına katılan ve "Cebel-i Lübnan" olarak adlandırılan Lübnan, dört yüzyılı aşkın bir süre Osmanlı idaresinde kalmıştır (Köse 2006, 8). Birinci Dünya Savaşı sonunda, 24 Nisan 1920'de San Remo'da toplanan konferansta Lübnan, Suriye ile birlikte Fransız manda yönetimine bırakılmıştır (Bağlıoğlu 2008, 15). Suriye Fransa tarafından beş ayrı siyasal birime ayrılmış ve Lübnan da bu beş siyasal birimden biri haline getirilmiştir. 1 Eylül 1920'de kuruluşu ilan edilen Lübnan, 26 Kasım 1941 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiştir. 22 Mart 1945'te Arap Ligi'ne üye olan Lübnan, aynı sene içinde Birleşmiş Milletler'e de kabul edilmiştir. 31 Aralık 1946'da Fransa ile Lübnan arasında imzalanan antlaşma ile Fransız birlikleri ülkeden çekilmeye başlamıştır. Ancak bu çekilme ülkeyi istikrara kavuşturmamıştır (Köse 2006, 9).

1948'de İsrail'in kurulması ile ortaya çıkan Filistin Sorunu Lübnan'ı çok etkilemiştir. İsrail'in kurulması ile Lübnan'a Filistinli mülteciler gelmeye başlamıştır. Özellikle 1967'deki Altı Gün Savaşları'ndan sonra Lübnan'a sığınan Filistinli mülteciler (Hasanoğlu 2010) ile birlikte Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ülkede artan bir güce kavuşmuştur (Köse 2006, 30). 1975 Nisan'ında FKÖ militanları ile Falanjistler² arasında başlayan çatışmalar tüm ülkeye yayılmış ve 1989'da imzalanan Taif Antlaşması'na kadar Lübnan bir iç savaş dönemi yaşamıştır (Köse 2006, 10). Bu iç savaş, 1860 ve 1958'den sonra Lübnan topraklarında yaşanan üçüncü iç savaştır (Kisirwani 1980, 686). Lübnan üzerinden birbirleriyle stratejik hesaplaşmalara girişen ülkeler (Irak, İran, Suriye, İsrail), Lübnan'daki farklı grupları destekleyerek bu iç savaşa müdahil olmuştur (Altunışık 2007, 5).

Üçüncü iç savaş döneminde Lübnan 1978 ve 1982'de olmak üzere iki kez İsrail birliklerince işgal edilmiştir. 14 Mart 1978'de İsrail, Litani Nehri'nin güney kısmını oluşturan Lübnan topraklarını, Filistinli militanlara üs sağladığı gerekçesiyle işgal etmiştir (Prados 2006). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 19 Mart 1978 tarihli ve 425 sayılı kararıyla, Litani Nehri'nin güneyinde İsrail ile Filistinli militanlar arasında tampon işlevi görececek olan Birleşmiş Milletler Geçici Lübnan Gücü'nü (*United Nations Interim Force in Lebanon-UNIFIL*) oluşturmasından sonra İsrail, Haziran 1978'de birliklerini geri çekmiştir (Prados 2006).

1982 Haziran'ında İsrail yine aynı amaçla daha kapsamlı bir işgale girişmiş, 1976'da Lübnan'a girmiş olan Suriye birliklerini yenilgiye uğratmış ve

² Falanjistler, Lübnan'da yaşayan Marunîleri çatısı altında toplayan ve 1936 yılında kurulan "Lübnan Sosyal Demokrat Partisi" (Arapça: *Hezb al-Kata'eb al-İshiraki al-Dimuqrati*) taraftarlarına verilen addır.

kuzeye doğru Beyrut'a kadar ilerlemiştir (Prados 2006). 1982 işgali, 1979 Camp David Anlaşmaları neticesinde Mısır ile sınırlarını güvence altına alan İsrail'in bu sefer kuzey sınırını güvenli hale getirmeye yönelik bir operasyon olarak da değerlendirilmektedir (Husain 2003). İsrail bu ikinci işgaldeki güçlerini 1985'te geri çekmiş ancak Güney Lübnan'da 6 mil genişliğinde bir güvenlik alanı oluşturmuştur. Bu alanı İsrail tarafından eğitilen ve donatılan 2000-3000 civarında Lübnanlı milisten oluşan ve Güney Lübnan Ordusu adı verilen birliklerin desteğiyle İsrail Ordusu'ndan 1000 kişilik birlik kontrol etmiştir. 2000 Mayıs'ında İsrail Başbakanı Ehud Barak, 1999 seçim kampanyasında verdiği sözü tutarak Suriye birliklerinin Lübnan'dan çekilmesini beklemeyen tek taraflı olarak İsrail birliklerini geri çekmiştir (Prados 2006).

Üçüncü iç savaşı sona erdiren 1989 tarihli Taif Anlaşması ile Lübnan'da yeni bir döneme girilmiştir. Bu yeni dönemin en önemli özelliği Suriye'nin Lübnan üzerindeki vesayetidir. Taif Anlaşması, Suriye ile Lübnan arasında "imtiyazlı bir ilişki" olduğunu kabul ederek Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkinliğini tanımıştır. Körfez Krizi sırasında Suriye, ABD ve Körfez ülkeleri ile yakınlaşarak Lübnan'da Taif düzenine karşı çıkanları bertaraf etmiş ve 30.000 civarındaki askeri varlığıyla Lübnan'daki kontrolünü arttırmıştır (Altunışık 2007, 6-7). Kısacası Lübnan'daki siyasi sistem 1989 tarihli Taif Anlaşması'ndan 2005 tarihli Sedir Devrimi'ne kadar Suriye ve onun Lübnan'daki farklı dinsel ve mezhepsel kesimlerden müttefikleri tarafından idare edilmiştir (Altunışık 2007, 7). Lübnan'ı oluşturan toplumların geniş kesimleri, Taif Anlaşması'ndan ve Suriye'nin varlığından memnun kalmamıştır. Marunîler Lübnan'daki başat rollerini kaybetmekten, Şiiiler siyasal sistemden büyük oranda dışlanmaktan, Sünniler artan Şii etkisinden, Dürziler ise özerk konumlarını kaybetmekten şikayet etmiştir (Altunışık 2007, 7).

2. Sedir Devrimi ve Sonrasındaki Gelişmeler

2.1. Hariri Suikastı

Refik Hariri suikastı, Ortadoğu ülkelerindeki siyasî liderlere yönelik suikastların, o ülkenin dış politikası ve bölgedeki dengeleri ne kadar çabuk etkileyebileceğini bir kez daha göstermiştir³ (Çelik 2012, 125). Hariri suikastının Lübnan'da yarattığı tepki, İran yanlısı Hizbullah⁴ ve Suriye yanlısı Emel Örgütü taraftarları hariç, daha önce biraraya gelemeyen değişik çevrelerin birlikte

³ 1977'de Dürzî lider Kemal Canbulat, 1982'de Marunî Cumhurbaşkanı Beşir Cema-
yel, 1987'de Başbakan Raşit Kerami, 1989'da Marunî Cumhurbaşkanı Rene La-
uwad ve 2002'de Hristiyan milis şeflerinden Elie Hobeika, benzer şekilde öldürül-
müşlerdir.

⁴ Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları, 22 Temmuz 2013 tarihli Brüksel toplantısında

hareket etmesini sağlamıştır (Çelik 2012, 133). “Suriye karşıtlığı” etrafında birleşen muhalif halk kitleleri büyük sokak gösterileri düzenlemiştir. Protestolar neticesinde Lübnan’da Başbakan Ömer Karami istifa etmiş ve ardından yapılan genel seçimler, uzun yıllar sonra Suriye kontrolü dışında gerçekleşen ilk seçimler olmuştur (Çelik 2012, 137). Öte yandan, suikast Suriye yönetiminin Batılı devletlerle ilişkilerinin iyice gerginleşmesine sebep olmuştur. Bütün bu gelişmelerin neticesinde Suriye BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı 1559 sayılı karar doğrultusunda Lübnan’daki askerî varlığını sona erdirmiş ve Lübnan’dan çekilmek zorunda kalmıştır (Buçukçu 2012, 7).

Suriye’nin çekilmesiyle sonuçlanan suikast sonrasında gerçekleşen halk gösterileri o kadar önemli olmuştur ki, Arap Baharı’nın ilhamını 2005’teki “Bağımsızlık Ayaklanması”ndan aldığı iddia edilmiştir. Falanjist Parti’nin lideri Emin Cemayel, Sedir Devrimi’nin Lübnan’ın ve bölge halkının çehresini değiştirdiğini belirtmiştir. Cemayel’e göre bölge halkı, kendilerinin yolundan gitmiştir (Smaira 2012). Bu minvalde bir değerlendirmeyi Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Haziran 2012’de Lübnan Devlet Başkanı Michel Süleyman ile gerçekleştirdiği görüşme sonrasında ilk Arap Baharı’nın Lübnan’da başladığını ifade ederek yapmıştır (The Daily Star-Lebanon 2012).

2005 baharında gerçekleşen ve Sedir Devrimi olarak adlandırılan süreci 1975 ile 1990 arasındaki iç savaş sonrasında Lübnan devletinin yeniden kuruluşu olarak değerlendiren görüşler de bulunmaktadır (Öztürk 2012).

BMGK, 7 Nisan 2005’te oybirliğiyle aldığı 1595 sayılı kararla Hariri suikastının soruşturulması için BM Uluslararası Bağımsız Soruşturma Komisyonu’nun kurulmasını kararlaştırmıştır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi’nden Suriye’ye yönelik yaptırımlar içeren bir karar çıkarılmaya çalışılmıştır. BM Güvenlik Konseyi’nden çıkacak yaptırım kararıyla, Beşar Esed iktidarının güç kaybedeceği ve yıkılacağı düşünülmüştür (Çelik 2012). Ancak Hariri suikastı sonrası Suriye’ye yönelik muhtemel yaptırımlara Rusya, tıpkı Suriye’de iç savaşa dönüşen halk ayaklanması sonrasında uluslararası müdahale konusu BM Güvenlik Konseyi’nde gündeme geldiğinde yaptığı gibi, karşı çıkmıştır (Akçadağ 2012).

BM Soruşturma Komisyonu dışında Hariri suikastını aydınlığa kavuşturmak ve failleri tespit etmek için kurulan BM Lübnan Özel Mahkemesi (*UN Special Tribunal for Lebanon*) yaptığı soruşturma sonucunda hazırladığı iddianameyi Temmuz 2011’de açıklamıştır. İddianameye göre, Hariri suikastından doğrudan Suriye değil, Hizbullah sorumlu tutulmaktadır. Mahkeme, Hizbullah üyesi zanlıların isimlerini açıklamış ve gıyabî yargılama kararı vermiştir. Fakat

---

Hizbullah’ın askerî kanadının Avrupa Birliği terör örgütleri listesine alınmasına karar vermiştir.

Lübnan'da hükümet ortağı durumunda bulunan Hizbullah, zanlıların tutuklanmasına izin vermemektedir (Çelik 2012).

2.2. Arap Baharı ve Lübnan'da Muhtemel İstikrarsızlık

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da 2011 yılında başlayan halk ayaklanmalarının tüm bölgeye yayılacağı yorumları yapıldıysa da Lübnan'da henüz ciddi bir halk hareketlenmesine şahit olunmamıştır. Ancak Suriye krizi Lübnan'ı etkileyebilecek dinamikleri içinde barındırmaktadır.

Suriye'de yaklaşık bir buçuk yıl önce Baas iktidarından reform talebinde bulunan halkın gösterileriyle başlayan süreç hâlihazırda iç savaşa dönüşmüştür. Esed rejiminin kuvvet kullanarak bastırmak istediği Suriye'deki çatışmaların, mezhep temelli bölünmelerden geçmişte büyük zarar görmüş Lübnan'a sıçraması olasılık dâhilindedir. Nitekim Suriye'deki iç savaşın temel aktörlerinin mezhep farklılığının Lübnan'daki Suriye karşıtı ve Suriye yanlısı gruplar arasında çatışmalara neden olduğu görülmüştür. Örneğin Lübnan'ın Suriye sınırındaki Trablusşam kentindeki çatışmalar bu şekilde cereyan etmiştir (Smaira 2012). Ülkenin kuzeyinde yer alan şehir, Esed yanlısı Nusayriler ile Esed karşıtı Sünniler arasındaki çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Suriye muhalefetini destekleyen Sünnilerin ve Esed yönetimini destekleyen Nusayrilerin ve de diğer radikal grupların varlığı mezhepsel bir çatışmanın tüm Lübnan'da yeniden alevlenmesi tehlikesini içinde barındırmaktadır (Zencirli 2012).

Dolayısıyla Lübnan'da olası bir ayaklanma Mısır, Tunus, Libya, Yemen ve Bahreyn'deki otoriter yönetimlere karşı gelişen halk hareketlerinden farklı bir dinamikle ortaya çıkabilir. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa, Lübnan'da böyle bir olasılığın gerçekleşmesi toplum-iktidar hattındaki rahatsızlıktan ziyade Suriye'deki iç savaştan kaynaklanabilir. Zira Lübnan üniter bir devlet olarak bağımsızlığını ilân ettiği günden beri kozmopolit yapısı nedeniyle etnik ve dinî temelli çatışmalara sahne olmuş, bu yüzden birçok Lübnanlı hayatını kaybetmiştir (Zencirli 2012).

Bu noktada belirtmek gerekir ki bu mezhepsel farklılığın Lübnan'ı, tüm Arap dünyasını etkileyen halk ayaklanmalarına karşı bir nevi aşılama sebep olduğu yönünde bir görüş de bulunmaktadır. Bu görüşe göre, monolitik bir devlet yapısı olmadığından ve ülke dinî bir bölünmüşlük temelinde kurulduğundan Lübnan, Arap Baharı sürecindeki türden bir politik harekete sahne olmamıştır. Ayrıca bu farklı dinî yapı Lübnan'da siyasete müdahil olan dış aktörleri, eğer Lübnan'ı kendileri kontrol edemezlerse hiç kimsenin kontrol etmesi gerektiği yönündeki görüşten hareketle daha dikkatli davranmaya sevk etmiştir. (Sirois 2012)

Öte yandan, Suriye'deki iç savaşın etkisiyle gerçekleşen insan kaçırma ey-

lemleri, (Berti 2012) Lübnan'daki siyasi bölünmeleri yansıtmakta ve Lübnan'daki hassas dengeyi zedelemektedir. Ayrıca, Suriye'deki kriz nedeniyle Lübnan'a mülteci akını yaşanmıştır ve mültecilerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Ülkede resmi verilere göre 400.000 gayriresmî tahminlere göre ise yaklaşık 1.000.000 Suriyeli mülteci bulunmaktadır (Ocak 2013). Mülteci sayısının hızla artması ülkenin güvenliğiyle ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu endişeleri dikkate alan dönemin Başbakanı ve hâlihazırdaki geçici Hükümetin Başbakanı⁵ Necip Mikati, Suriyeli mültecilere kayıtsız kalamayacaklarını ancak onlara verilecek desteğin Lübnan'ın güvenliği pahasına olamayacağı yönünde bir açıklama yapmıştır. Güvenlik endişesi sadece Lübnan için geçerli değildir. Göç eden Suriyeliler de Lübnan ordusuyla Suriye ordusu arasında hâlâ yürürlükte olan askerî ağırlar nedeniyle güvenliklerinden endişe duymaktadır (Vliet ve Hourani 2012). Diğer bir deyişle Lübnan hükümeti kendisini hassas dengeli bir oyunun içinde bulmuştur. Lübnan, bir yandan çok çeşitli ilişkilerinin bulunduğu Suriye'den gelen mültecileri misafir etmek, öte yandan da göçlerin yol açtığı güvenlik sorununu bertaraf etmek durumundadır.

2.3. Lübnan Toplumunda Arap Baharı Algısı

Lübnan'da Arap Baharı sürecinde yaşananları değerlendirebilmek ve muhtemel gelişmeleri öngörebilmek için Lübnan toplumunun Arap Baharını nasıl algıladığını bilmek gerekir. Bu bağlamda ülkede yapılmış olan önemli bir anketin sonuçlarına bakmakta fayda vardır.

Söz konusu anket Lübnan Amerikan Üniversitesi tarafından Ocak 2012'de Lübnan'ın çeşitli idarî bölgelerinde farklı mezheplere mensup rastgele seçilmiş 324 kişiyle yapılmıştır. Anketin sonuçlarına göre, Lübnanlılar Arap Baharı sürecinde yaşananları yakından takip etmektedir. Bunun için her gün ortalama 2-3 saat gibi bir zamanı haberleri izlemeye ayırmaktadırlar.

Ankete katılanların çoğunluğu Arap Baharı'nın temel nedenlerini özgürlük eksikliği, kötü ekonomik durum ve yabancı ülkelerin karışması olarak görmektedir. Bahreyn hariç halk ayaklanmasının yaşandığı ülkelerdeki nüfus ile aynı mezhepten olanlar, yani Sünniler siyasal özgürlüğe vurgu yaparken, Şiiler Arap Baharında temel neden olarak dış komploları görmektedir. (Salamey 2012)

Ankete katılanların % 70'i bölgedeki ayaklanmaların nedenini hak ve özgürlük eksikliklerinin yoğun baskı ile birleşmesine bağlamaktadır. Yoksulluk ve ekonomik bozukluklar ise ayaklanmaları ateşleyen kıvılcıklar olarak nite-

---

⁵ Necip Mikati 22 Mart 2013'te istifa etmiştir; ancak, yeni hükümet kuruluncaya kadar geçici hükümetin başbakanıdır (CIA Factbook 2013).

lendirilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2011 raporunda Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi, % 10'luk işsizlik ve % 23 genç işsizlik oranıyla dünyadaki en yüksek orana sahiptir (Salamey 2012).

Ankete katılanlar kendi mezhepsel veya dinî inançlarını yansıtan yabancı aktörlerin niyetlerine daha büyük güven duymaktadır. Diğer bir deyişle, Şii Müslümanlar İran'ın Arap Baharındaki tutumunu daha olumlu görürken Sünni Müslümanlar ise Türkiye'nin oynadığı rolü daha olumlu bulmaktadır. Ayrıca Şiiler Suriye'ye uluslararası müdahalenin yolunu açan karar tasarılarına BMGK'de veto yetkisini kullanan Rusya ve Çin lehinde görüşlere sahiptir. ABD ve İsrail karşıtlığı ise ankete katılanların üzerinde birleştiği bir noktadır (Salamey 2012).

Bu görüşlerden anlaşılacağı üzere bölgedeki ve Suriye'deki halk ayaklanmaları Lübnan'daki siyasal ve mezhepsel hatlarda daha fazla kutuplaşmaya yol açmıştır (Berti 2012). Özellikle Suriye krizi bir Sünni-Şii gerilimine zemin hazırlayabilir ve bu da Lübnan'da mezhepler arası gerginliğe ve çatışmaya yol açabilir görünmektedir (Öztürk 2012).

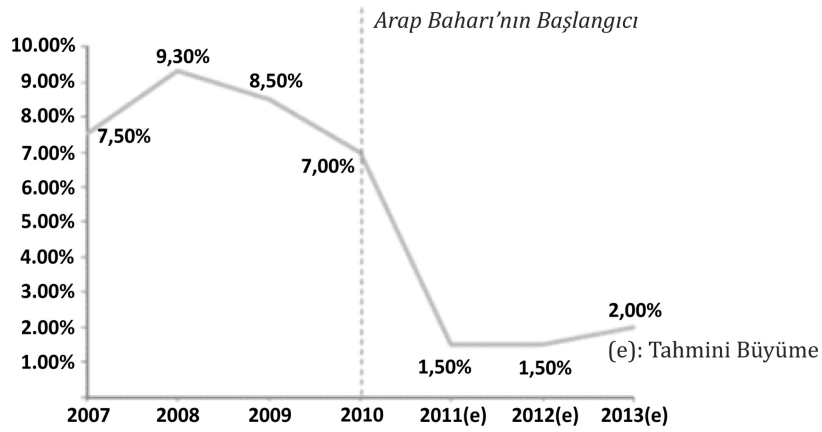
2.4. Arap Baharı'nın Lübnan Ekonomisine Etkileri

Arap Baharı doğrudan Lübnan'ı etkisi altına almamış olsa da Suriye'deki çatışmaların, geçmişte mezhep temelli bölünmelerden büyük zarar görmüş Lübnan'a sıçraması olasılık dâhilindedir. Bu bakımdan komşu ülkelerde meydana gelen problemler Lübnan'a ekonomik manada da olumsuz yansımıştır (Zencirli 2012). Arap Baharı ekonomik bakımdan bir "kış mevsimini" beraberinde getirecek gözükmektedir. Çünkü petrol zengini olmayan bölge ülkelerinde ekonomik büyüme çok yavaşlamış, bütçe açıkları artmış, ödemeler dengesi bozulmuş ve döviz rezervleri azalmıştır (Rivlin 2012, 5). Lübnan'da da bahsi geçen ekonomik göstergeler bozulma göstermiştir. Örneğin 2012'de Lübnan son 6 yılda ilk kez ödemeler dengesi açığı vermiş ve borcunun GSYİH'ya oranı yükselmiştir (Al Khouri 2013)

Lübnan ekonomisinde söz konusu göstergelerdeki bozulmada Esed rejimine yönelik uygulanan ekonomik yaptırımların rolü çok önemlidir. Bu yaptırımlar ticaretinin yaklaşık üçte birini Suriye'yle veya Suriye üzerinden üçüncü ülkelerle gerçekleştiren Lübnan'ı ekonomik bakımdan olumsuz etkilemektedir. (Berti 2012, 54) Ayrıca Lübnan için önemli bir gelir kaynağı olan turizm sektöründe 2012 yılında % 30 küçülme yaşanmıştır (Saif 2013). Turizm, ticaret ve sermaye girişleri ile otoyol gelirlerinde önemli düşüşler meydana gelen Lübnan ekonomisi, komşusundaki ayaklanmalardan dolayı ihracatta pazar kaybına da uğramaktadır. Lübnan için iki önemli pazar olan Suriye ve Mısır'da yaşananlar Lübnan ekonomisinde son yıllarda oluşan büyüme rakamlarını oldukça aşağı çekmiştir. 2007 ve 2010 yılları arasında ortalama % 7,5 olan bü-

yüme oranı, Arap Baharı'nın başladığı 2010 yılında %7'ye ve hemen ertesi yılda % 1,5 seviyesine gerilemiştir. (Zencirli 2012)

Tablo 1. Arap Baharının Lübnan Ekonomisinin Büyüme Oranlarına Etkisi

Kaynak: Credit Libanais. Executive Summary. Temmuz 2013.

http://www.creditlibanais.com.lb/Content/uploads/Lebanon_Amid_the_Arab_Spring-By_Credit_Libanais.pdf (Kasım 2, 2013 tarihinde erişilmiştir).

Suriye'deki çatışmalar Lübnan ekonomisini sadece ihracat bakımından değil aynı zamanda yatırımlar ve finansman bakımından da olumsuz etkilemektedir. Özellikle Arap ülkelerinden gelen turistlerden elde edilen turizm gelirlerinde ve Lübnan'a gelen yabancı sermaye miktarında Suriye'deki çatışma ortamı nedeniyle yaşanan düşüşler ülkenin ticaret ve gayrimenkul sektöründe önemli kayıplara yol açmaktadır (Lebanese Center For Policy Studies 2011, 5). Bu kayıpları göz önüne alırken söz konusu üç kalemin, yani turizm, finansal hizmetler ve inşaatın, 2007-2010 döneminde GSYİH'nın % 50'sini oluşturduğunu dikkate almak gerekir. Tüm bunlar ışığında bir değerlendirme yapılması gerekirse Arap Baharı'nın Lübnan ekonomisine 2011-2013 dönemi içinde etkisinin 6 milyar dolarlık bir kayıp olduğu ve bunun da ülkenin 2013 GSYİH'nın yaklaşık % 20'sine denk geldiği belirtilmektedir (Credit Libanese 2013)

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan istikrarsızlığın dünyadaki finansal krizle birlikte ülkenin ekonomik durumunu daha kötüye götürmesi beklenmektedir. Her ne kadar bu iki gelişmenin Lübnan ekonomisini bir durgunluğa götürmesi öngörülme de ülkenin ekonomik kırılganlığını arttıracığı belirtil-

mektedir. Bu olumsuz göstergelerin ve beklentilerin olumlu yönde değişmesi için yapısal ekonomik değişiklikler gereklidir. Ancak ekonomik yapıda gereken reformların başarıya ulaşması için siyasi reformlarla birlikte gerçekleştirilmesi zorunludur (Lebanese Center For Policy Studies 2011).

2.5. Lübnan, Arap Baharı ve İsrail

Gerek Suriye'nin ülke üzerindeki etkisi, gerek 2006 İsrail-Hizbullah savaşının da ortaya koyduğu üzere İran'ın artan nüfuzu ve gerekse hassas Arap Baharı süreci nedeniyle Lübnan, güvenliğini ilgilendirmesi sebebiyle İsrail için büyük önem arz etmektedir.

FKÖ'nün 1970'li yıllardan itibaren Lübnan'ın güneyine yerleşmesi ve varlığını güçlendirmesi, İsrail'in kendi güvenliği bakımından bu ülkeye hassasiyetle yaklaşmasının başlangıç noktası olmuştur. Bu hassas güvenlik algısı nedeniyle İsrail hem FKÖ'yü bölgeden çıkarmak hem de İsrail'e yakın yönetimden oluşacak "Özgür Lübnan'ın" kurulmasını sağlamak için 14 Mart 1978'de Litani Operasyonu'nu düzenlemiş ve Lübnan'ın güneyini işgal etmiştir (Öztürk 2012).

Lübnan siyasetinin önemli aktörlerinden birini teşkil eden Hizbullah da İsrail açısından tam bir sorun kaynağı olmuştur. Ortadoğu bölgesinin etkili devletlerinden İran'ın Lübnan üzerinde Hizbullah vasıtasıyla etkili olma çabası ve Hizbullah'ın İran'ın desteğiyle 2006 İsrail-Hizbullah savaşında görüldüğü üzere etkili bir örgüt haline gelmesi, İsrail'i hayli endişeye sevk etmiştir (Öztürk 2012).

İsrail'in güvenliği açısından diğer önemli bir konu da su tedarikidir. Su konusu o kadar önemlidir ki, bu konuda çalışmalar yapan Lübnanlı Tarık Majzub, İsrail'in sınırlarını "hidrolik" olarak tanımlamaktadır. Hatta İsrail'in 1978'de ve 1982-2000 yılları arasında Lübnan'ın güneyini işgal etmesinde en önemli faktörlerden birinin su tedariki olduğu yönünde görüşler vardır (Medzini ve T.Wolf 2004, 199). Belirtmek gerekir ki, söz konusu dönemde İsrail Litani Irmağı'ndan ihtiyacını karşılamak için su tedarik etmiştir (Öztürk 2012). Litani bölgesi yalnızca su tedariki açısından değil aynı zamanda güvenlik bakımından da 2000 yılına kadar İsrail tarafından elde tutulmuştur. Çünkü İsrail'in oluşturduğu "güvenlik alanı" tam da bu bölgeden başlamaktadır (Medzini ve T.Wolf 2004, 199). Her ne kadar İsrail Litani Irmağı üzerinde Lübnan'ın egemenliğini tanıdığını resmen ifade etmişse de Litani Irmağı'nın akışında değişiklik içeren planlarının olduğu yönünde iddialar mevcuttur. İsraili yetkililerin tam bu yönde bir isteği ortaya koymasa da suyun daha iyi kullanımına ilişkin ifadeleri bulunmaktadır (Medzini ve T.Wolf 2004, 201).

Tüm bunlar dikkate alındığında ifade edilmesi gereken husus, İsrail'in Arap

Baharı sürecinde Lübnan'da büyümesi muhtemel bir istikrasızlıktan ve yönetim boşluğundan Hizbullah'ın güçlenerek çıkmasından ve İran'ın Lübnan siyasetinde nüfuzunu arttırmasından çekindiğidir. Lübnan'daki muhtemel bir istikrarsızlıkta bu ülkeyle olan sınırlarını güvence altına alması gerekliliği konusunda İsrail yönetimi tam bir teyakkuz durumundadır. Bu bağlamda İsrail gerek Suriye'deki krizi gerekse Lübnan'daki gelişmeleri Hizbullah-Tahran-Şam ittifakını göz önünde bulundurarak izlemektedir. (Öztürk 2012).

2.6. Hizbullah, Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı

Tunus, Mısır, Bahreyn ve Libya'da Hizbullah ayaklanan halkın yanında yer almıştır. Özellikle Mısır'da örgüt tarafından ABD ve İsrail'in kuklası olmakla suçlanan Mübarek'in devrilmesi bir hayli memnuniyet yaratmıştır. Örgüt Arap-İsrail çatışmasında güç dengesinin "direniş" lehinde değiştiğini ileri sürmüştür. Böylelikle Hizbullah Arap Baharını kendi "direnişiyle" ilişkilendirmeye çalışmıştır (Berti 2012, 105). Suriye'de ise Hizbullah, Esed yönetimini destekleyen bir duruş sergilemiştir. Suriye'de ayaklanmanın başlamasından yaklaşık dört ay sonra Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, Ortadoğu'da yaşananlara ilişkin bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında Suriye yönetimine destek vermiştir. Bu politika Lübnan ve bölge kamuoyunda "iki yüzlü" bir politika olarak nitelendirilmektedir (Ellis ve Guckenber 2012, 2).

Hasan Nasrallah, 2011 yılı içinde gerçekleştirdiği konuşmalarda muhatap oldukları "iki yüzlü" davranma ve çifte standart uygulama suçlamalarına Suriye yönetimine desteklerinin dört temel nedenini açıklayarak cevap vermiştir. Hizbullah liderine göre Suriye her şeyden evvel Batı emperyalizmine karşı bir direniş rejimidir. İkincisi Suriye her zaman yalnızca Hizbullah'ı değil tümüyle Lübnan'ı desteklemiştir. Üçüncüsü, Suriye ABD'nin Ortadoğu'daki emperyal faaliyetlerine direnmiştir. Dördüncü ve son olarak Hizbullah lideri Suriye'yi yönetenlerin reformları gerçekleştirme konusunda samimi bir kararlılık gösterdiğini ifade etmiştir (Berti 2012, 2).

Bölge kamuoyu Hasan Nasrallah'ın Suriye rejimine neden destek verdiklerine ilişkin yaptığı savunmadan ikna olmuş gözükmemektedir. (Berti 2012) Bu nedenle Hizbullah'ın söz konusu çifte standardı Hizbullah'a muhalif kesimlerce kullanılmak istenmektedir. Böylelikle Hizbullah'ın Suriye'deki durum nedeniyle yalnızlaştırılması ve güçsüzleştirilmesi hedeflenmektedir. Ancak Lübnan'ın kökleşmiş mezhepsel doğası nedeniyle Hizbullah'a içteki destek güçlü bir biçimde sürmektedir (Ellis ve Guckenber 2012, 4).

Üç yıl önce bölgede gerçekleştirilen kamuoyu yoklamalarında Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed ve İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, İsrail'in Gazze ve Lübnan operasyonlarına karşı durmaları sebebiyle Ortadoğu'nun en popüler liderleri olarak gösteril-

mekteydiler. Ancak “Arap Baharı” ile birlikte bölge kamuoyunun düşünceleri de temel hak ve özgürlükleri öncelikli konuma alan bir şekilde değişmektedir (Salem 2012).

Her ne kadar Hizbullah askerî ve ekonomik gücünü (*hard power*) hâlâ muhafaza etmekteyse de örgütün etkinlik düzeyi düşüş göstermektedir. Bu da Hizbullah’ı 2013’te gerçekleştirilmesi gerekirken 17 ay süreyle ertelenmiş bulunan seçimlerde parlamentodaki temsil gücünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır (Salem 2012).

Ayrıca Hizbullah, Suriye’deki çatışma ortamının kendisine İran’dan gelen etkili silah ve lojistik desteğin ulaşımı konusunda engeller ortaya çıkarması tehdidi altındadır (Berti 2012). Örgüt, Esed yönetiminin düşmesi halinde kendisine tedarik edilen desteği kaybedeceğini ve bunun da İsrail’in avantajına olacağını bilmektedir. Çünkü Hizbullah “Arap Baharı”na uyum sağlasa bile İsrail’le yaşanabilecek bir “kış” gerçeğinin ortada durduğunun farkındadır (Salem 2012).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu döneminden Fransız mandasına ve bağımsızlıktan günümüze dek Lübnan’da mezhepsel yapı tamamen kurumsallaşmıştır. Mezhepsel kimliğin güvence altına alınması öncelikli olmuştur. Bu bağlamda 2005’teki süreçte ortaya çıkan 14 Mart İttifakı (Batı yanlısı) ile 8 Mart İttifakı (Suriye ve İran yanlısı) Lübnan’da “kimlik”ler ile “çıkar”ların birbiriyle bağlantılı olduğunu bir kez daha göstermiştir (Smaira 2012).

Mezhepsel temel üzerine inşa edilmiş hassas siyasî dengelerin bulunduğu Lübnan, “Arap Baharı” süreciyle gerek siyasî gerekse ekonomik açıdan daha kırılgan hâle gelmiştir. Özellikle Suriye’de yaşananlar doğrudan Lübnan’ı ilgilendirmekte ve endişeye sevk etmektedir. Komşusu Suriye’de meydana gelen çatışmalar çok parçalı siyasî yapıyı ve ekonomiyi olumsuz bir biçimde etkilemektedir.

Suriye yanlıları ve Suriye karşıtları ülkeyi istikrarsızlık ortamına götürecek bir çatışma potansiyeli taşımaktadır. Belirtmekte fayda var ki, böyle bir potansiyelin harekete geçmesi sonucu Lübnan’da yönetim boşluğu oluşması durumunda uzun sürecek bir istikrarsızlık ve çatışma dönemi başlayabilir. Yeni bir çatışma Lübnan’daki hiçbir tarafın çıkarına olmayacaksa da güç mücadelesi ve mezhepsel gerilimler varlığını sürdürmektedir (Luomi 2008, 12). Bu nedenlerden kaynaklanan bir çatışma sadece Lübnan’ı değil, aynı zamanda halk ayaklanmaları neticesinde tarihî bir dönüşüm ve değişim sürecinden geçmekte olan tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesini olumsuz etkileyecektir.

Kaynakça

- Akçadağ, Gökür. *Rusya'nın Suriye ve İrana İlgisinin Tarihsel Kökleri*. 14 Şubat 2012. <http://www.turkishny.com/drgoeknur-akcada/17-drgoeknur-akcada/80560-rusyanin-suriye-ve-irana-ilgisinin-tarihsel-kokleri> (Ekim 21, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Al Khouri, Riad. Indirect Economic Impact of the Arab Spring: The Case Of Lebanon. Mayıs 2013. <http://www.fpri.org/articles/2013/05/economic-dimensions-arab-spring> (Ekim 10, 2013 tarihinde erişilmiştir.)
- Altunışık, Meliha Benli. “Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları” İstanbul, TESEV, 2007.
- Bağlıoğlu, Ahmet. “Lübnan’ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhepsel Etkiler.” *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008: 13-36.
- Berti, Benedetta. “Beyond the “Divine Victory”:New Challenges Facing Hizbolah.” *Strategic Assessment*, Ocak 2012: 103-114.
- . “The Arab Uprisings and Lebanon: All Quiet on the Levant Front.” *The Institute for National Security Studies Internet Sitesi*. Mart 2012. <http://www.inss.org.il/upload/%28FILE%291330948414.pdf> (Ekim 19, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Buçukçu, Öner. “Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler.” *Stratejik Düşünce Enstitüsü İnternet Sitesi*. Haziran 2012. <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/suriye%20analiz.pdf> (Ekim 21, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Credit Libanais. Executive Summary. Temmuz 2013. http://www.creditlibanais.com.lb/Content/uploads/Lebanon_Amid_the_Arab_Spring_-_By_Credit_Libanais.pdf (Kasım 2, 2013 tarihinde erişilmiştir).
- Çelik, Ümit. “İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan.” *History Studies*, 2012: 125-154.
- Davutoğlu: *Lebanon home of first Arab Spring*. 14 Ocak 2012. <http://www.dailystar.com.lb/News/Local-News/2012/Jan-14/159880-turkish-foreign-minister-arrives-in-lebanon.ashx#axzz2A2M1KO5r> (Ekim 22, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Ellis, Cory, ve Matthew Guckenber. “In the Name of Muqawama: The Domestic Political Ramifications Of Hezbollah’S Support for The Assad Regime.” *The George Washington University, The Institute For Middle East Studies*. Mayıs 2012. <http://www.gwu.edu/~imes/assets/docs/Capstone%20Papers%20-%202012/Ellis,%20Guckenber.pdf> (Ekim 21, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Hasanoğlu, Mürteza. *Ortadoğu’da Barışı Arayan Lübnan*. 21 Haziran 2010. <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1134/ortadoguda-barisi-arayan-lubnan.aspx> (Ocak 26, 2011 tarihinde erişilmiştir).
- Husain, Mir Zohair. *Global Islamic Politics*. Alabama: Longman Publishers, 2003.
- Kisirwani, Maroun. “Foreign Interference and Religious Animosity in Leba-

- non.” *Journal of Contemporary History* 15, no. 4 (October 1980): 685-700.
- Köse, Talha. “SETA Lübnan Raporu: Lübnan’da İstikrar Arayışları.” *Seta İnternet Sitesi*. Aralık 2006. <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=13531&q=seta-lubnan-raporu-tanitim-toplantisi> (Ocak 14, 2011 tarihinde erişilmiştir).
- Lebanese Center For Policy Studies. “Entering a Grey Area: Lebanon’s Economic Challenges in the Arab Spring.” *The Lebanese Center for Policy Studies*. Ağustos 2011. http://www.lcps-lebanon.org/publications/1345209118-economic_challenges.pdf (Ekim 22, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Luomi, Mari. “Sectarian Identities or Geopolitics.” *The Finnish Institute of International Affairs*. 2008. <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=cab359a3-9328-19cc-a1d2-8023e646b22c&lng=en&id=48033> (Ocak 14, 2013 tarihinde erişilmiştir).
- Medzini, Arnon, ve Aaron T.Wolf. “Towards a Middle East at Peace: Hidden Issues in Arab–Israeli Hydropolitics.” *Water Resources Development*, Haziran 2004: 193-204.
- Ocak, Serkan. *Savaşın Gölgesindeki Ülke: Lübnan*. 14 Nisan 2013. http://www.radikal.com.tr/dunya/savasin_golgesindeki_ulkelubnan-1129424 (Mayıs 2, 2013 tarihinde erişilmiştir).
- Öztürk, Tuğçe Ersoy. *Değişen Bölgesel Çevrenin İsrail’e Yansımaları III: Lübnan’daki İstikrarsızlık*. 17 Ekim 2012. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2235:deien-boelgesel-cevrenin-sraile-yansmalar-iii-luebnandaki-stikrarszlk&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150 (Ekim 18, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Prados, Alfred B. “Issue Brief for Congress: Lebanon.” *Congressional Research Service*. 19 Ocak 2006. <http://fpc.state.gov/documents/organization/61471.pdf> (Ocak 21, 2011 tarihinde erişilmiştir).
- Rivlin, Paul. “The Arab Spring and the Economic Winter.” *American Friends Tel Aviv University*. Ekim 2012. http://www.aftau.org/site/DocServer/Iqtisadi_Oct2012.pdf?docID=18221 (Ekim 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Room, Adrian. *Placenames of the World: Origins and Meanings of the Names for 6,600 Countries, Cities, Territories, Natural Features and Historic Sites*. North Carolina: . McFarland, 2006.
- Saif, İbrahim. INSIGHT: Arab Economies in Transition – Limited Room for Optimism. 4 Ocak 2013. <http://middleeastvoices.voanews.com/2013/01/insight-arab-economies-in-transition-limited-room-for-optimism-87341/#ixzz2k2oohU7D> (Kasım 4, 2013 tarihinde erişilmiştir).
- Salamey, İmad. *The Many Colors of the ‘Arab Spring’*. 27 Ağustos 2012. <http://jia.sipa.columbia.edu/many-colors-%E2%80%99arab-spring%E2%80%99> (Ekim 22, 2012 tarihinde erişilmiştir).
- Salem, Paul. *Can Hezbollah Weather the Arab Spring*. 19 Haziran 2012. <http://www.project-syndicate.org/commentary/can-hezbollah-weather->

the-arab-spring (Ekim 22, 2012 tarihinde erişilmiştir).

Sirois, Marc J. "Lebanon: A Victim of The Arab Spring." *Alakhbar-English*. 29 Mayıs 2012. <http://english.al-akhbar.com/node/7818> (Eylül 18, 2012 tarihinde erişilmiştir).

Smaira, Dima. "The Arab Spring and Lebanon." *British Society for Middle Eastern Studies*. 2012. <http://brismes2012.files.wordpress.com/2012/03/dima-smaira-the-arab-spring-and-lebanon.pdf>.

Vliet, Sam Van, ve Guita Hourani. "REFUGEES OF THE ARAB SPRING." *Cairo Studies on Migration Refugees*. Ağustos 2012. http://www.aucegypt.edu/GAPP/cmrs/Documents/CairoStudies_2_2.pdf (Eylül 14, 2012 tarihinde erişilmiştir).

Zencirli, Muhammet. *Arap Baharı'nın Lübnan'daki Siyasi ve Ekonomik Etkileri*. 3 Temmuz 2012. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3597> (Ekim 18, 2012 tarihinde erişilmiştir).